

BESZÉLGETÉS BOGÁRDI SZABÓ ISTVÁNNAL, A MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ DUNAMELLÉKI EGYHÁZKERÜLETE PÜSPÖKÉVEL, A MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATA LELKÉSZI ELNÖKÉVEL

S. SZABÓ PÉTER

Tisztelt Püspök Úr! Hadd kezdjem néhány elég általános kérdéssel: hogyan körvonalazható az a gondolati tartalom, ami leginkább megformálódik Önben az 500 éves évforduló kapcsán? Mi az, amit leginkább szeretne elmondani a reformáció fél évezrede hozadékát számba véve? Hova helyezi a legfontosabb hangsúlyokat, a rendkívül komplex tartalomra koncentrálva? Mi az, ami felfakad az emberből az évfordulón töprengve ha a Magyarországi Református Egyház legfontosabb lelkészi, püspöki posztján áll? Milyen megfontolásokat tart fontosnak előjáróban hangsúlyozni az ünnepi év kezdetekor, amelyekről úgy gondolja, hogy át kell hatniuk a jubileumi év ünnepeit, megemlékezéseit?

Ígazság szerint nem tartozom a jubiláló-hajlamú emberek közé. Hiszen egy-egy ünnepen, jubileumon, száz éves, kétszáz éves, ötszáz éves, ezer éves évfordulón eleve sok minden magától is kifényesedik a maradandó tartalomból, másrészt azonban ezzel éppen az életközelsége vész el a dolognak, kicsit megtompul, elhomályosodik a lényeg. Ettől megijedek, és kétségem támad, akár a reformáció kapcsán is, hogy vajon egykor pusztán csak néhány nagy hitigazságot, princípiumot, erős állítást tettek volna a reformátorok, megharcoltak értük, nekünk pedig, 500 évvel később, csak néhány szlogen maradt volna? De ha már itt az ünnep, kezdjünk valamit ezzel a drága és szent örökséggel? Én másképp látom a reformációt, és azért emlékezem rá szívesen, mint a történelem minősített szakaszára, amikor feltárult, hogy az ember Istennel való kapcsolata nem elvonatkoztatott kérdés. Tehát nem olyan kérdés ez, amit megtárgyalnak a filozófusok, a tudósok - akik egyébként jó, ha tárgyalják ezt a kérdést! -, de az asztalukon marad. És nem is olyan valóság az üdvösség-ügy, amely a kulturális emlékezet egyik szép tartománya (sokan vannak, akik szívesen tartanak esztétikai mezőben az egész keresztyénséget is). És nem is olyasmí, amihez csak hosszú-hosszú kerülő utakon lehet eljutni. A lényeg, szerintem, az, hogy a reformáció az Isten-ügyet egészen konkrétan, elevenen, az ember egzisztenciális valóságához vitte közel. Nem volt nehéz ez akkor - ezt is fontosnak tartom hangsúlyozni, különösen az 500 éves évfordulón! -, mert minden adat,

kutatás arra mutat, hogy a reformáció kora egy rendkívüli, igen mély, intenzív vallásos korszak volt. Vallásos emberek csinálták a reformációt, és döntően vallási, hitbéli érdekek mozgatták a folyamatot. Ezért ma, 500 évvel később, egészen különös kérdésekkel szembesít bennünket a reformáció, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy a mi korunkról feltehetően nem úgy fognak megemlékezni (mondjuk 500 év múlva), hogy vallásos korszak lett volna, sőt, sokszor még az egyház belső dolgait sem hitbéli meggyőződések mozgatták.

Bibó István azt mondja, hogy a reformáció felmondta azt a kompromisszumot, amit a keresztyénség a pogány vallásokkal kötött. Nincs szentek kultusza, Mária kultusz. Ez volna a reformáció lényege?

Ez egy olvasata a reformációnak, mégpedig erősen késő-protestáns (mondjuk Harnack-i) változatban. A kérdés azonban jogos, hogy valóban így kell-e tekintenünk a középkori egyházra? Valóban ennyi az egész középkor? Ennyi történt volna, hogy már a 3-4. századtól kezdve, amikor a keresztyénség kilépett az üldözöttségből, a beszorítottságból és társadalmi békéje és missziója érdekében megkötött egy csomó rossz kompromisszumot, és a reformáció ezeket félresöpörte? Vagy fordítva, valamiféle nagy robbanás lett volna a reformáció, melynek következtében kárba, pocsékba ment a középkor nagy szellemi felépítménye? Filozófiatörténészek állítják váltig, hogy az emberi szellem egyik legmagasabb rendű alkotása volt a skolasztika, rendkívüli, nemes gondolatokkal, tiszta vallási érzületekkel, – ezt rombolta le a 16. század. Másrészt, mindenki elismeri, hogy ott volt a népi kegyességnek (durvábban: babonáknak) az a szövevénye, amelytől meg kellett tisztítani a vallást. Kálvinnak van egy hasonlata: egy túlsúfolt szobához hasonlítja az egyházat, amelyben már a szoba eredeti alakja, formája és használata sem érvényesül, mert a buzgó és jámbor lélek telehordta a saját meggyőződésének mindenféle kellékével. De ez csak az egyik olvasat. Ami kétségtelenül erős szerepet játszott a reformáció indulati vagy érzelmi részében: megtisztítani, eltávolítani a nem odavalókat, kisöpörni a bálványokat, eltávolítani a beszentelt pogány-kultuszokat! És ez is történt több-kevesebb mértékben. De ha csak ennyi lett volna a reformáció, attól mi még egy katolikus templom sekrestyéjében is beszélgethetnénk.

Mennyivel volt több?

Meg kellett mutatni, Lutherrel szólva a tiszta forrást! És maradjunk most ennél a képnél. Luthernek van egy szép hasonlata, amelyben víz-szennyezésről beszél. Amikor a keresztyénség eltávolodott a tiszta, életető forrástól, mindenféle szennyezés került a folyamba. El kell hát indulni, vissza a zavaros víz folyása mentén az eredőig. Másképpen szólva, a tisztító munkához, amely a 15-16. század fordulóján közkívánat is volt, nem volt elég a pusztá proteszt! Hadd hivatkozzam egy 20. századi filozófusra, Alasdair McIntyre-re, aki azt mondja *Az erény nyomában* című

művében, hogy a mi korunk egyik nyomorúsága, a megélhetési proteszt elterjedése lett. Folyton tiltakozunk. De ez rossz olvasata a protestáns szónak. Protestálni sokkal több, mint tiltakozni. Protestálni azt jelenti, hogy valami mellé odaáll az ember, valami mellett tanúskodik. Igaznak tartja Isten kinyilatkoztatását, az üdvösség kegyelmét. Ezért a Szentírást nemcsak a zavaros dolgok helyébe kellett állítani, hanem az egyház egész létvalója fölé kellett emelni, – mértékül, üzenetül, evangéliumul, ebből táplálkozik az egész keresztyénségünk, ez a forrás, amelyből élünk, és ez a mérték, amelyhez mindent mérünk.

Az előbb szóba került Kálvin, aki takarított, ahogy említette.

Ő már inkább berendezkedett. Zwingli takarított. Luther takarított, aztán rendezkedni kezdett.

Érdekes, hogy vannak, gondolkodók, például Max Weber, akik eléggé zord, rideg tanításként jellemzik a kálvinizmust. Főképp azt említik, hogy az a szaldó hiányzik, hogy időről-időre megnyugszik az ember, mert a gyónás után feloldozzák. Ez nincs a kálvinizmusban. Ezért azt írja Weber, hogy borzasztó feszültségben kell élnie a református embernek emiatt. Egyfajta módszeres életvezetésre kényszerül. Ez a feszültség most realitás, vagy inkább csak az ezen elmélkedő filozófusok vélik úgy, hogy van, és ha van, akkor milyen tanácsot tud adni a lelkész a hívőnek?

Lehet, hogy néhány évvel ezelőtt nem így feleltem volna a kérdésre, ahogy most fogok. Sajnos, azt kell, hogy mondjam, hogy az urak nem olvasták igazán Kálvin Jánost. Azért tudok erre ilyen határozottan felelni, mert két évvel ezelőtt megjelent az Institutio új magyar fordítása. A fordítást én lektoráltam, és ami még nem volt magyar nyelven, egy tárgymutatót is készítettünk az Institutiohoz, melyben lépten-nyomon azt látom - lektorként pedig szigorúbban olvas az ember, és nem szaladhat át gyorsan a szövegen, - hogy tele van vigasztalással, tele van kvietivummal, feloldozó elemmel, buzdítással. Például, az Institutio egyik legszebb része a meditatio de futurae vitae: elmélkedés az eljövendő életről. Kevés olyan szép, vigasztaló, buzdító, bátorító értekezést, szöveget olvastam, mint ez a rész. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ne lenne ott az Institutioiban, vagy a kálvini gondolkodásban, sőt, Luthernél, Zwinglinél és az egész reformátori nemzedéknél, az, amit ők Augustinusnál találnak meg! De ugyanúgy, mint a 4. században, az eleve elrendelés kérdése számukra is az Isten szuverenitásának a kérdése volt. Sőt, ahogy a Római levél mondja: nem azé, aki akarja, nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené! És ez az üdvösség áldására vonatkozik. Vagy, ahogy a 112. zsoltár mondja: nem nekünk, nem nekünk Uram, hanem a Te nevednek szerezz dicsőséget, hűségédért és irgalmasságodért! A kérdés tehát Istennek az emberrel kapcsolatos megfellebbezhetetlen, megkérdőjelezhetetlen szuverén döntése. Ismerjük jól a Max Weber-i képletet, mely szerint, ha nem eszközölhetem az üdvözülésemet, ha ebben

nekem nincsen önrészem, vagy ha alkalmatlan ehhez az egyház által előírt regula, hanem az egész üdvösség Isten szuverén döntésén múlik, akkor egy pszichológiai kényszerfolyamat indul el, amit a furfangos puritánok úgy oldottak meg, hogy mintegy „besegítettek” Istennek a maguk jócselekedetivel, áldott (sikeres) életükkel. A siker igazolta az áldást, vagyis az isteni kiválasztást. Ebből lett aztán az eredeti tőke-felhalmozás, ebből lett a gazdagság, és így függ össze a protestáns etika és a korai kapitalizmus. Csakhogy később - mondja Max Weber is, idézve a puritán jeremiádokat -, a gyermek felfalta szülő anyját. A 17-18. századi prédikátorok már folyton arról panaszkodnak, hogy mohók lettek az emberek, csak a pénz érdeklí öket meg a munka. De nem ez volt az eredeti intenció.

Mégis, hadd térjek vissza a kiinduló ponthoz. Kálvin azt mondja, amikor a predestinációról beszél, hogy ez egy olyan motívum az isteni kinyilatkoztatásban, amely, ha rosszul szemléljük, megrettent bennünket, de ha a Szentírás teljes összefüggésében nézzük, akkor vigasztaló tanítás. Ezért hadd tegyem oda Weber tételei mellé a magyar reformáció egészen különös esetét is. Azt már tudjuk a tényekből, hogy ha Webernek a magyar protestantizmus adatai szerint kellett volna megírnia ezt a könyvét, soha nem írja meg. A magyar parasztság és a magyar mezővárosok világában nem született nyugati típusú kapitalizmus. Akkor miért fogadták be mégis a magyarok olyan gyorsan és hamar a 16. század közepén előbb a lutheri, aztán még inkább a kálvini gondolatot? Azért, mert vigasztalást találtak benne, éppen azt, aminek úgy vélt hiányát szívesen róják fel a szigorú kálvini tanításnak. Itt volt a török, három részre szakadt az ország, pusztafölddé lett minden, senki nem tudta, mit hoz a holnap. Teljes bizonytalanságban élt az ország, ide-oda hányódott, – a protestáns prédikátorok meg járták a nádasokat, összeszedték a szerteszóródottakat, iskolákat alapítottak, próbálták az országot kihúzni a gödörből. Az isteni akaratsnak, szuverenitásnak ezt a vigasztaló aspektusát tudták megszólaltatni. Úgy általában is azt tudom mondani, hogy a nagy és nehéz teológiai igazságoknak legalább két, de inkább több oldala van. Nagyon örülnék már, ha legalább egy Max Weber kaliberű tudós meg tudná mutatni a reformáció üzenetének és vallásgyakorlatának, kegyesség-szerkezetének ezeket a motívumait is. Kérdezem, el kell hinnünk, hogy amikor negyvenegynéhány ember megérkezett Amerikába (New-Englandbe), mert Európában nem gyakorolhatták szabadon a vallásukat, akkor nyomban úgy kezdtek viselkedni, mintha egy bostoni gyárnegyed tulajdonosai lennének? A semmibe mentek ki. Milyen erőt ad akkor a szerencsétlen senkiknek az a tudat, hogy nem a maguk képessége, ereje, származása, kulturális meghatározottsága, öröksége dönti el számukra a legfontosabb kérdést, hanem a Krisztusban aláhajló isteni szeretet!/? Ezt nem szabad kivenni ebből az egész összefüggésből.

Ha már itt, a magyarországi viszonyok szóba kerültek, ha végigtekint az ember a történelmen, akkor két dolog tűnik érdekesnek. Az egyik, hogy az új hit megjelenése

valamilyen módon a Bocskai - felkelés és a Rákóczi - szabadságharc eszmevilágában is nagy súllyal volt ott, különösen a bécsi udvar rekatolizációs törekvéseivel szemben, és így a nemzettudattal is összefügg. A másik pedig az a tolerancia, ami megjelenik itt. Miközben Európa sok országában homogén vallási képlet jellemző, nálunk itt volt a régi hit meg az új hit, és már 1568-ban a tordai országgyűlés is kimondta, hogy „olyan prédikátort tarthasson mindenki, akinek prédikálása önékie tetszik”. Tehát egyrészt a nemzettudatban játszott fontos szerepet a reformáció, másrészt a vallási tolerancia előmozdításában is hatékony volt.

Ez – véleményem szerint – sokkal izgalmasabb kérdés, de nemcsak Magyarországon, hanem egész Európa vonatkozásában, mint az a bizonyos kapitalizmus-tétel. Több oknál fogva is. Először is a szuverenitás-gondolat. Ebben kétségtelenül a genfi reformációnak jelentősebb szerepe volt, ám ha a lutherit nézzük, ott is megtaláljuk ezt, igaz más vonatkozásban, de ezt hagyjuk meg a szaktörténészeknek. Némelyek szerint az egész reformációt nem egyéb indította, mint a német választófejedelmek lázadása az itáliai befolyással szemben. De ha ez inkább csak egy 19. századi nacionalista olvasata a reformációnak, mégis megláthatjuk az eredőt. Ez pedig az isteni kinyilatkoztatással való szembesülés volt. A reformátorok anyanyelven adták oda ezt az embereknek. És ez a másik fő ok. Ezt kevesen mérik fel, inkább az irodalmárok tudnak róla, hogy a 16. század egyfajta nyelv-robbanás is volt. Ha azt vesszük, hogy Luther Bibliája fellendítette a német irodalmi nyelvet, hogy Kálvin és fordító társainak a francia Bibliája, és Kálvin prédikációi a 16. századi francia irodalmi nyelvet formálták, hogy Shakespeare nyelvi zsenialitásában mindenképpen ott vannak az angol bibliafordítások, és Jakab király Bibliája mind a mai napig az egész angol irodalmi nyelv meghatározója, akkor bizony nyelv-robbanás volt a 16. század. Ahogy a Zsidókhoz írt levél mondja: sokféleképpen és sokszor szólott az Isten, amelyhez hozzáteszi – magyarul! – a mi (latin nevű!) Sylvester Jánosunk: próféták által szólott régen az Isten, s azt, akit ígért, végre megadta Fiában. Minden népnek az ő nyelvén - mondja Sylvester János. Ha a nép nyelve német, vagy angol, vagy francia, vagy magyar, lengyel, olasz, spanyol, úgy jusson el hozzá az üzenet az üdvösségről, – úgy kell hozzájuk beszélni, ahogy az Úr Jézus beszélt egykor a galileai halász emberekhez az anyanyelvükön, történetesen arámul. Nem latinul értekezett velük. Az lehet, hogy Pilátussal el tudott beszélgetni latinul vagy (inkább) görögül, de a galileai halászsoknak galileai arám akcentusban beszélt. Ez viszont azt jelenti, és ezt látjuk a magyar reformációban is, hogy ezáltal minden nép megnyeri a maga méltóságát. Isten szól hozzá, és a saját nyelve alkalmas arra, hogy Isten szóljon hozzá! A tordai országgyűlési határozat, amely pacifikáló határozat volt, hogy az urak ne veszekedjenek azon, hogy kálvinista, lutherista vagy éppen ariánus (vagyis Szentháromság-tagadó unitárius) prédikátoruk van. A méltóságuk miatt hozták ezt a döntést.

De térjünk vissza a szuverenitás kérdésére. Ebben Kálvin rendkívül határozot-
 tan és világosan tanít, erősen különbözik Luthertől, de ez már keresztyén-etikai
 kérdésekhez vezet. Luther a passzív ellenállás tanát hirdette, a Hegyi Beszéd sajátos
 értelmezése alapján. Élete végén pedig írt egy szép tanulmányt az egyházakról és
 a zsinatokról, ebben felsorolja az egyház ismérveit, ezek egyike pedig az egyház
 üldöztetése. A keresztyéneknek ezt türelemmel kell viselniük. Nehéz lecke volt
 Luther számára a német parasztháború, amikor többek között őrá és a reformáci-
 óra, a hitújításra hivatkozva egy misztikus-forradalmi irányba mentek el a dolgok,
 amiből aztán zűrzavar és káosz lett. Kálvin másként látja, igaz más a helyzet is.
 A svájci kantonok világában él, Genfben köztársaság van, magisztrátussal az élén.
 Milyen a viszonya a polgári hatóságnak és az egyháznak? Beleszólhat-e a hatóság az
 egyház ügyébe, mi a hivatása a hatóságnak, és meddig kell az egyháznak eltűrnie,
 ha hatalmaskodnak fölötte? Sőt, az egyes embereknek meddig kell ezt eltűrni? De
 Kálvinnak a franciaországi helyzetre is reflektálnia kellett, ahol királyság volt és
 üldözték a protestánsokat. Kálvin elvileg konstitucionalista volt. Például, amikor
 Franciaországból azt kérdezték tőle a hugenotta üldözöttek, hogy nekimehetnek-e a
 zsarnoknak, megölhetik-e a zsarnokot, Kálvin nagyjából ugyanazt a feleletet adta,
 mint Aquinói Tamás, aki azt mondja, hogy egy adott ponton lehetséges fellázadni,
 lehetséges aktívan ellenállni, nemet mondani. Kálvin azt is hozzáteszi, hogy a
 francia királyt csak a koronahercegek tehetik le. Vagyis azok, akik az alkotmány
 szerint egyébként is jogosultak arra, hogy legitim uralkodók legyenek. Tehát nem
 puccsista volt, legkevesbé forradalmár gerilla. Amikor ezek a kálvini gondolatok
 átjöttek Magyarországra a 16. század végén (a teljes zűrzavarba, hogy ugyan ki
 a legitim uralkodó, kell-e a töröknek adót fizetni, ki köteles gondoskodni az or-
 szág polgárainak a védelméről, ki és milyen feltételekkel indíthat háborút? stb.),
 akkor sokan nagy erőt találtak nézeteiben. Hiszen a mohácsi csata vesztesével
 Magyarország szuverenitása megingott, aztán el is vészett. Azt hiszem Kálvin-
 nak ez a konstitucionalista gondolata, összekapcsolva a szuverenitással (ami nem
 azonos a 19. századi szlogenekkel, hogy, például: a nép szava Isten szava!), inkább
 arisztokratikus típusú volt. De akik keresztyén államközösséget alkotnak, azokat
 általában is (a gondviselés rendjén belül!) megilleti ez a tisztesség és a méltóság. Ez
 nem teljesen így volt a középkorban, aztán a 16. század után is változáson esett át,
 de kétségtelenül ez volt az egyik fő alap, amelyen a magyar szabadság-küzdelmek
 tájékoztak.

*Ma egy nagyon érdekes kérdés a keresztyénség történetében az ökumené problémá-
 ja. Sokak szerint a keresztyénség megosztottsága botrány, hiszen elbizonytalanítja
 a felnőtt fejjel hozzá közeledőket, Krisztus varratlan köntösét szakadások tépték
 – mondja a II. vatikáni zsinat. 1999-ben volt egy evangélikus – katolikus közös nyi-
 latkozat, majd megszületett a Dominus Jesus kezdetű konstitúció, amiről Ön nagyon*

szellemesen megjegyezte, hogy ha a Dominus Jesus nyilatkoznak a misszióra, keresztyén önazonosságra, isteni igazságra, kinyilatkoztatásra vonatkozó részeit olvassuk, feltehetjük a kérdést: a protestantizmust nem a római katolikus egyház fogja megmenteni a XXI. században? Utalva arra, hogy a 16-ban a reformáció mentette meg a katolicizmust. Hogy látja ezt a kérdést?

Kérdésként látom, de nem kérdésesnek. Éppen egy római katolikus szerző tollából olvastam, hogy a 16. századi reformáció provokálta az évszázadok óta halogatott reform-zsinatot. Ez lett Trident, a katolikusok reformációja, és ez számos protestáns követelést teljesített is. Tehát történetileg úgy is értékelhető mindez, hogy bár súlyos szakadás történt a reformációban (még a protestáns táboron belül is), és ez botrány, ugyanakkor, ha nincs reformáció, akkor lehet, hogy a 16-17. század fordulójára pontosan ugyanaz az állapot áll be, mint amit most, a 20-21. század Európájában látunk. Mit látunk ma? Azt, hogy nem érdekes a keresztyénség. Megkopott, romlott, esetleges, alkalmazkodó, elmegy az üdvösség-ügy mellett. Viszonylag nagy tömegek még eleget tesznek valami formális keresztyénségnek, de az, hogy mit jelent Krisztus-követőnek lenni, mit jelent egy keresztyén közösség tagjaként élni, arra egyre soványabb válaszokat adunk. A szociológusok furmányos kérdésére a lakosság nagy többsége azt mondja, hogy: vallásos vagyok a magam módján. A csehek már nem is szórakoznak ezzel a lehetőséggel, ők azt mondják: ateisták vagyunk, és kész. Úgy látom, hogy a 20. századi protestantizmus jó néhány esetben zsákutcába ment. (Ennyit szabad legyen elmondanom, ha már protestáns és református vagyok.) Egy kiváló német teológus, Gerhard Sauter szavával élve nem is zsákutcába jutott, hanem semmibe vesző utakra tévedt a protestantizmus. Ezek azok az ösvények, amelyeken a hegyekben kitermelt fát leeresztik. Ezen lehet felfelé menni egy darabig, aztán ezek az utak egyszer csak eltűnnek. A hasonlat eredetileg Heideggertől való, és igen találó. A 20. századi protestantizmus sok úton elindult, ami teológiailag ígéretesnek tűnt, aztán beértünk a sűrűbe, és hova tovább...? A Dominus Jesus pedig, azzal a megszorítással, amit hozzáfűztem, elsősorban a misszióról beszél. Teológiailag szólva, az a kérdés, hogy olyan kultúrákban, ahol most hangzik először az evangélium, most szerveződik először keresztyén közösség, mennyiben kell igazodni azokhoz a helyi szokásokhoz, magatartásokhoz, hagyományokhoz, stb. És, lám, mintha a római katolikusok tanultak volna a középkori leckéből, amikor sok-sok kompromisszumot kötöttek a pogánysággal, stb! A Dominus Jesusban vannak erre nézve is óvások. Ezért mondtam azt, hogy ki tudja, talán ez a markáns, erős üzenet, amely Krisztus mellett „protestál”, Krisztusnál teszi le a vótumot, annál a Krisztusnál, akit Isten megígért Ábrahámnak, Mózesnek, megígért a próféták által, aki testet öltött, megfeszített, feltámadott! Nos, ha azt nézem, hányféle úton csalinkázik ma a protestantizmus, megengedem magamnak ezt a humoros kérdést: Ki tudja, hátha, a katolicizmus fogja megmenteni?

Az is érdekes, hogy a római katolikus egyház talán az anonim keresztyénség elmélete kapcsán nagyon tágra nyitja az üdvözülés lehetőségét.

Ez egy római katolikus teológus gondolata, ami nem egyenlő a katolicizmussal.

*De a II. vatikáni zsinat azt mondja, hogy mivel Krisztus mindenkiért meghalt, val-
lanunk kell, hogy a Szentlélek – Isten tudja miképp –, mindenkinek módot ad arra,
hogy a húsvét titkában részesedjen. Tehát az egész emberiség számára megnyitja
ezt a lehetőséget. Amíg Kálvin, a kettős predestináció értelmében azért mégis csak
szűkre szabja ezt a lehetőséget. Hogy lehet ezt értelmezni?*

Kálvin nem szab szűkre semmit. A predestináció nem arról szól, hogy Kálvin Jánosnak lett volna egy mennyei szorzótáblája, amelyen kiszámolta volna, hogy a sárga üdvözül, a zöld elkárhozik. A predestináció gondolata Isten szuverenitásán tájékozódik, és mindig azzal kapcsolódik össze. Bármennyire meghökkentő, sokak számára, szinte felháborító, ezt mégsem Kálvin találta ki, hanem Pál apostolnál olvassuk a Római levélben: Jákobot szerettem, Ézsaut gyűlöltem! És ez lett a régi Izrael szövetségekötésének a szilárd fundamentuma. Miért Ábrahámot hívta el az Úr? Miért nem valaki más? Miért annak a 90 éves gyermektelen öregembernek kellett elindulnia, hogy magja legyen, és azt megsokasítsa az Úristen? Az egész történelem predestinációkkal van tele! De ha ez valakit megráz, és arról beszél, hogy milyen sóher az Isten, hogy a teremtményei egy részét lepottyantja a semmibe, akkor a másik oldalon ugyanilyen nyugtalanság vehet erőt rajtunk, amikor Rahner skolasztikusul és teológusul azt mondja (nem mondja egyébként!): nem baj, ha valaki ateista, mert ha felvágja Marika néaninek a tűzifát, és valami jót tesz, akkor már részesedett a húsvét misztériumában...! Ez pontosan ugyanolyan meghökkentő. Hát akkor a kereszt, az egy játék volt? Akkor a keresztyének vértanúsága, csak vicc? Akkor csak szerepjáték az evangélium-hirdetés sürgető szükségessége, a krisztusi parancs betöltése: menjetek el, tegyetek tanítványokká minden népeket? De, nyilván, nem ezért mondja ezeket sem Rahner, sem a II. vatikáni zsinat. Persze, hogy számít a keresztyéni differencia. De nézzük másfelől. Az emberi gondolat, Augustinusé is, Lutheré is, Kálviné is, később Schleiermacheré is, a predestinációról szólván elérkezik egy határig. És Rahnernél is elérkezünk egy határig. Nyilván, szűkre szabott felvetés, hogy csak azok volnának a keresztyének, akik gyónnak, áldoznak, rózsafüzért imádkoznak, engedelmeskednek a püspök parancsának, járnak istentiszteletre! Talán azért Isten nagyobb ennél! Kálvin mondja, mielőtt a predestinációról beszélne, hogy bizony, be kell látnunk: sokan vannak az Úr nyájában, akik nem a nyájból valók, és sokan vannak az aklon kívül, akiket nem tartunk a nyájba valóknak, ám az Úr mégis úgy tekint rájuk. Tehát az Isten mindenhatóságáról, szuverenitásáról szólva (retorikai kifejezéssel) koncessziót kell tennünk. Hogy aztán a predestináció-tanból túlhajtás lesz, vagy éppen a másik oldalon lesz belőle afféle alaktalan altruizmus, nem tudom. De ha a két állításnak a gyökerét

vagy az irányát nézem, mind a kettő arra utal. Arra ugyanis, hogy Istenben van elrejtve az ember végső sorsa, valóban ott van elrejtve. Ő az élet forrása. Vagyis én Kálvint és Rahnert egyáltalán nem látom távol egymástól, sőt.

Végül is itt az 500 év kapcsán történeti mozzanatok jutnak az ember eszébe. De az aktualitásokra is kellene egy pillantást vetnünk. Hogy látja most Magyarországon a protestáns egyházak helyzetét, fejlődnek, stagnálnak, az elvesző utak itt is érvényesek?

Tavaszy Sándor, erdélyi teológus szavával élve – Trianon után élt és működött Erdélyben - derült jövőbe nézés van bennem. Nem aggódom egyáltalán a keresztyénségünk, és így a magyarországi keresztyénség jövőjéért sem, mert a keresztyénség maga a jövő. Már amennyiben a szó legbelső tartalma szerint nézzük a keresztyénséget, hiszen Jézus Krisztusról azt valljuk, hogy léssen eljövendő, ő a Venturus, az ő eljövételére várunk. A keresztelési gyakorlatunk, a katechézisünk, az úrvacsorázásunk, a keresztyén gyülekezeti életünk mind erre tekint. Azt hiszem, hogy a pártállami időkhöz képest sokkal-sokkal jobb a helyzet, még a legegyszerűbb mutató, a templomba járás tekintetében is. Véleményem szerint többszöröse a templomba járás, mint volt a 80-as évek közepén, mikor én kis káplánként kezdtem a szolgálatomat. Nem kell az idős emberekre hallgatni, hogy régen milyen sokan jártak templomba. Nem jártak olyan sokan, tudom. A hitgyakorlatnak ez a része megerősödött. Természetesen, vannak vágyak és kívánalmak, hogy mindenki, aki reformátusnak mondta magát, legyen ott vasárnap. Ámbár egyszer ebbe bele gondolva, megrökönyödtem. Ha mindenki, aki Magyarországon reformátusnak mondta magát, eljönne templomba, akkor legalább ezer jókora templomot kellene gyorsan építeni, hogy elférjenek. Örülök annak, hogy az egyházak – beleértve a mi egyházunkat – iskolarendszerei bővíthetnek. Én mindig megpróbálok túl tekinteni azon a 19. század végén indult, főleg Németországban felgerjedt kulturkampfos szemléletmódon, mintha az egyház és az állam kétezer év óta birkózna azon, hogy ki végezze a közoktatást. Ez eléggé ideologikus és történetietlen. Egykor az egyházak végezték a közoktatást. Az egyházaknak mindig küldetésük volt a tanítás. Troeltsch úgy írja le, hogy: az egyház a népek tanítója, és ha ezt jól értelmezzük teológiailag, akkor minden, ami tudás, ismeret, tudomány, az tanítható és tanítandó, mert a Teremtő dicsőségére vezet vissza. Azt sajnálom, hogy a szociális szférában nem vagyunk még annyira erősek. Több kórház kellene, több szociális intézmény, több ellátó, – ez különben Európában egyre szorítóbb szükség lesz. Sokszor hisszük, hogy Afrikának és Ázsiának az elmaradott, nagy szegénységben lévő részeibe kell elvinni mindent, de az az igazság, hogy az Európában kiépített szociális ellátó rendszerek egyre több erőt és figyelmet igényelnek, és éppen azért mert intézményekben szervezve működnek. És még ebben is mennyi a lemaradásunk. Aztán, nem mindig elég markáns az evangéliumi megszólalásunk. Csak félig-meddig lábaltunk ki a 20. század mocsarából, amikor állam és egyház, ideológia és utópia,

közélet és privát szféra, vallás és hamis vallás, keresztyénség és civil vallás, politika és közélet, mind-mind iszonyatos módon össze lett keverve. Én az elmúlt 25 évet tanuló folyamatnak látom. Egyszer-kétszer pótvizsgára kellett mennünk, de nem olyan rossz a bizonyítványunk, mint sokan gondolják. Csak ne legyen háború! Mert a 20. század két iszonyatos háborúja, az azokból kisarjadó totális diktatúrák egy egész évszázadot tönkretettek és még a 21. századot is átfertőzték. Mindig csak ezt mondom: csak ne legyen háború! És ne történjenek olyan dolgok, amik a háború irányába visznek! Ebben a tekintetben nem vagyok teljesen nyugodt, mert nincsen garanciánk arra nézve, hogy 10-15 év múlva mi lesz itt. Mindazáltal, a magyarországi keresztyénség tekintetében derűlátó vagyok.